

Liturgijski pokret i liturgijska pobožnost.

Dr D. Kniewald.

Već je i sam izraz »liturgijski p o k r e t« u smislu franceske riječi »mouvement« opatu od Maria Laach, Ildefonsu Herwegenu, nesimpatičan i netačan.¹ I s pravom. Jer ono, o čemu govorimo, nije nikakva nova organizacija, nego jedna ideja, stil života, molitve i rada. No kako se taj izraz već udomaćio, upotrebljavamo ga i mi, tek treba da budemo na oprezu, kad se radi o pojmu, što ga izražava ova riječ, pa da iz same riječi ne vučemo nikakvih posljedica.

Cijela škola benediktovske opatije Maria Laach, na čelu sa drom Odo Caselom O. S. B., shvaća liturgiju kao s v e č a n i m i s t e r i j. »Nasuprot nekom razvodnjenju kršćanstva do pukog moralizovanja ili dosta racionalistički shvaćene sigurnosti vjerovanja treba skrenuti naročitu pažnju na liturgijske čine s njihovom mističkom realnošću i fizičkim dijeljenjem milosti... Liturgija treba da prestane biti misterijem za mnoge u tom smislu, da ne poznadu njezinih nutarnjih vrednota; ona treba da opet postane misterijska svečanost u pravom smislu riječi, gdje se duh u čudu i blaženstvu zagleda u ponore božanske ljubavi.«² Ovom se shvaćanju liturgije potpuno priključio neumorni dr. Pius Parsch u Klosterneuburgu.³ U koliko ovo tumačenje ne poriče ili ne zapostavlja primarnog žrtvenog karaktera sv. mise,⁴ može se i s povjesnog i dogmatskog gledišta prihvatiti. Nesumnjivo je i sv. misa i sakramenti i uopće cijela crkvena godina neprestana misterijska svečanost, u kojoj nam postaju blizi i prisutni Bog i Njegovo kraljevstvo na nebu, s kojim mi, po Crkvi, sačinjavamo jedno tijelo, općinstvo svetih. No kod bližeg tumačenja ove prisutnosti ima i puteva, koji vode stramputice, ima i pogibeljnih tvrdnja,⁵ koje treba otkloniti. Ne zaustavljajući se kod ovih pojedinosti prelazimo na to, kako Maria Laach i Klosterneuburg shvaćaju liturgijsku pobožnost.

¹ Isp. njegov predgovor Guardinijevoj knjizi: Vom Gest der Liturgie, Herder 1921, XVI.

² Dr. Odo Casel O. S. B. Die Liturgie als Mysterienfeier, Herder 1923, XIII, VII.

³ Isp. Dr. Pius Parsch: Liturgische Erneuerung, Klosterneuburg 1931, 123, 163.

»Objektivna« i »subjektivna« pobožnost.

Kao što je liturgija bila predmetom discipline arcani, dok su se kršćani kretali u poganskom okolišu, kao što i zapadna liturgija, premda na različiti način, izražava šutnjom svoje strahopočitanje u času, kad Gospod dolazi na oltar, tako im je i cijela liturgijska pobožnost zapravo jedna nutarnja šutnja: »Jer šutnja nije samo vanjsko mirovanje. Zadržavanju glasa mora odgovarati nutarnja šutnja, jer je vanjsko simbol i djelovanje nutarnjeg gledanja... Šutnja je jedno s puninom sjedinjenja s Bogom... Božanski se Logos može samo ondje pojaviti, gdje sve zemaljsko šuti. Noć mora biti, gdje će da zasja božansko svjetlo, šutnja mora da vlada, gdje će da se osjeti božji glas...«⁴ Tu se susrećemo s najosnovnijom misli, koja hoće da odijeli »objektivnu« ili liturgijsku pobožnost od »subjektivne« ili »privatne«. Prva hoće da štuje Boga nutarnjom šutnjom i strahopočitanjem, i samo će tako doživjeti Boga i doći u njegovu blizinu. Druga ne šuti u duhu, već duhom radi, misli, sjeća se, potiče volju i čuvstvo. Prva je »objektivna«, druga »subjektivna«. Prva samo prima od Boga, i u tom je vrhunac žrtve, dok druga i razrađuje i daje.

Kao što imade u Crkvi različitih redova, prema različitim potrebama, sposobnostima i sklonostima ljudi, tako može biti i različitih načina, kako će različiti ljudi doći u saobraćaj s Božanstvom i kako će taj saobraćaj urediti. Istina, postoji univerzalna liturgija, ali ona nije univerzalna i u tom pravcu, da bi ona bila ekskluzivna pobožnost, da bi bila jedini način, kako ćemo uzdići pamet i srce k Bogu. Prilike, u kojima ljudi žive, suviše su zamršene i vremenski odijeljene, a da bi liturgija bila jedina naša molitva. Kod liturgijskih bi čina prava molitva doista trebala da bude sama liturgijska funkcija. No izvan liturgijskih funkcija možemo i moramo dopustiti i podupirati i ličnu, privatnu molitvu, koja nema više onaj objektivni značaj, nego je više subjektivnog karaktera. Tu treba da slijedimo Crkvu, koja je od prvobitne jedine mise u svakoj crkvi dopustila tihe privatne mise.⁵ Svaki je vjernik naime nesamo član

⁴ Isp. Dr. P. Parsch, Messerklärung, Klosterneuburg 1930, 14.

⁵ Isp. izjavu P. Casela i protuizjavu P. Dausenda u Linzer-quartalschrift 1930, III, 611.

⁶ Dr. Odo Casel, Die Liturgie als Mysterienfeier, 1923, 154, 156.

⁶ Ni s teološkog se, a ni s praktično-suvremenog gledišta ne bi tako lako moglo obraniti, što veli n. pr. Müller u svojoj inače izvrsnoj i dobro mišljenoj knjižnici »Kirchlicher Volksgesang«, Klosterneuburg 1930, 63.: »Ovaj bijedni puk stoji s velikim blagom svojih pjesama pred zatvorenim vratima i uvijek ga se iznova tjera van (iz svetišta prave liturgije) u pokrajne kapele nekog liturgijskog surogata (»Ersatzliturgie«), tihih misa, pobožnosti i procesija...« S teološkog je gledišta tiha misa jednako liturgijska funkcija i žrtva novoga zavjeta, kao i pjevana i svečana misa: »siquidem illae quoque Missae communes censerent debent (in quibus solus

crkvene zajednice, nego i individualna ličnost. Pa ako i jest osjećaj pripadnosti crkvenoj zajednici u moderno doba individualizma sve više nestajao, ne smijemo u nastojanju, da taj osjećaj opet privedemo u život, predaleko ići i ugušiti individualnost pojedinih vjernika. Treba liturgijski objektivizam dovesti u sklad s opravdanim individualizmom, a ne suprotstavljati jedno drugome. Ovo bi suprotstavljanje samo tada imalo zbiljsku podlogu, kad bi liturgijski objektivizam ili individualni subjektivizam u pobožnosti išao tako daleko, te bi za sebe zahtijevao isključivo pravo opstojanja. Ali tada bi ova podloga bila kriva i prema tomu ne bi bilo ispravno ono, što bi se na njoj sazdalo.⁷

sacerdos sacramentaliter communicat), partim quod . . . a publico Ecclesiae ministro non pro se tantum, sed pro omnibus fidelibus, qui ad corpus Christi pertinent, celebrantur» (Denz. 944.). Pijo VI. osuđuje propoziciju sinoda u Pistoji, koja insinuira, »quasi damnandae essent ut illicitae missae illae, in quibus solo sacerdote communicante nemo adsit qui sive sacramentaliter sive spiritualiter communicet« (Denz. 1528.). A s praktičnog suvremenog gledišta treba uzeti u obzir, da u velikim gradovima samo najmanji dio vjernika može prisustvovati svečanoj župskoj svetoj misi, dok velika većina prisustvuje samo tihoj svetoj misi: takove su privredne i socijalne prilike modernog gradskog života. Pa i po selima ne mogu svi da budu prisutni kod svečane mise, nego se u onim župama, koje imaju po više misa, vjernici tako izmjenjuju, da jedni idu na veliku, a drugi na tihu misu. Zar ćemo dakle za one bezbrojne vjernike, koji prisustvuju tihoj svetoj misi kroz cijeli svoj život, reći, da je to tek surogat za ono pravo, da oni ne prisustvuju onoj pravoj liturgiji? Držim, da bi to bilo ne samo presmiono, nego i nepravedno. Svakako je svečana služba Božja vrhunac liturgije. Ali i tiha je misa liturgija, kao i pievana. Namjesto dakle da na vjernike stavljamo prevelike zahtjeve, koji se teološki ne daju opravdati, bolje će biti, da pomognemo vjernicima, kako će s korišću moći liturgijski pratiti i moliti tih u svetu misu. To je ujedno i najsigurniji put, da ih polagano pripravimo da uzmognu razumijevati i sudjelovati i kod svečanog bogoslužja.

⁷ Ne smijemo očiju zatvarati pred zbiljskom činjenicom, da je lošim moljenjem časoslova koji-taj svećenik doista upropastio čitav svoj molitveni život; da je koji-taj zaboravio na molitvu i da mu je časoslov postao samo još teška dužnost, upravo kao što je i mnogim vjernicima nedjeljna misa danas još samo teška dužnost. Nema sumnje, da u redovitim prilikama svećenik ne bi bio dužan moliti drugih molitava osim svoje mise i valjano moljenog časoslova (Dr. P. Parsch, Liturgische Erneuerung, Klosterneuburg 1931, 93, 111). No iz toga ne slijedi, da on uz brevijar ne smije ništa drugo da moli, kronicu ili križni put; a u zbiljskom će životu biti često takvih sati, dana, pa i tjedana i mjeseci, gdje će svećenik osjećati potrebu da osim svoga časoslova i lično, od srca, »subjektivno« dođe u vezu s Bogom, da u toj molitvi nade snage, okrepe, utjehe i savjeta. Ne možemo dakle čitav molitveni život ni svećenika, ni vjernika,

»Molitva duševne šutnje«.

Do istog ćemo rezultata doći, ako pitanje analizujemo jedan i drugi tip molitve. Šutnja i mir doista su prvi preduvjet da duša razumije riječi Gospodnje. U mističkom je sjedinjenju duša doista »pasivna«: ona tek prima i utapa se u Božanstvu. No mističke su pojave rijetki Božji dar i mističko sjedinjenje uživaju tek rijetki Božji odabranici. Oni se moraju na taj dar pripraviti duhovnom šutnjom, ali tek onda, nakon što su prošli put čišćenja i prosvjetljenja. Golemi se pak dio vjernika u zbilji nalazi kroz cio svoj život na putu čišćenja i mi za taj put ne možemo isključivo upotrebljavati one metode, kojima se uspješno služi Božja svemoć na putu osvjetljenja i sjedinjenja.

K tomu treba uzeti u obzir i činjenicu, da bi puko primanje liturgijskih funkcija, obreda i tekstova za mnoge značilo veliku pogibelj »estetske pobožnosti«, koja staje u užitku, što ga pruža liturgija, koja je u svojim obredima i obrascima stvorila najveće umjetnine svijeta. Gdjejoji bi i sam sebe mogao varati, pa bi ovaj estetski užitak zamijenio s Božanskim mirom i vrhunarskim ili mističkim doživljajem Božanstva. A premnogi bi kod pukog primanja, bez potrebitog vlastitog rada, bili puki posmatračići, oni ne bi liturgije proživljavali, oni je ne bi razumjeli. Nije potrebno, a ni moguće, da se potanko razumije svaka riječ u svakom obrascu; više je od toga vrijedno proživjeti glavnu misao cijeloga obrasca ili obreda. No to obično nije drugačije moguće, nego ličnim radom, pripremanjem, razmatranjem.

Treba, dakle, objektivne liturgijske vrednote da tako kažem subjektivizovati, ali tako, da one ne izgube svoje univerzalne snage i smisla.

Od Lutera ovamo pobožnost se i kod katoličkih vjernika sve više udaljavala od svetih čina, kojima su prisustvovali. Sve se više gubila svijest crkvenog zajedništva, sve je više preotimao mah subjektivistički individualizam i kod liturgijskih obreda. To treba opet da bude drugačije. Treba polagano i finim taktom nastojati da vjernici opet osjete svoju vezu s Crkvom i Kristom kod sv. Žrtve, pa će im onda i u subjektivnom pogledu nedjeljna misa mnogo značiti, dok sada, nažalost, znači prečesto samo jednu dužnost i jedan teret. Golemoj većini vjernika misa danas više, kao misa, psihološki ništa ne pruža i ništa ne znači. Kušamo li tome pomoći lijepim pjevanjem lijepih pobožnih pučkih pjesama, križnim putem ili krunicom pod misom, tada to još uvijek vrlo malo znači, jer je sve to izvan mise, to nema nikakve nutarnje zbiljske veze s misom, to je samo zato, da ono vrijeme, dok je svećenik na oltaru, brže i lakše prođe. Vjernici uza sve to ostaju m i s i daleko

vezati liturgijskim granicama ili formulama. Ali valja ipak sve više naglašivati, da je sama liturgija najbolja pobožnost za sve one, koji joj prisustvuju.

i tudi. Tu ne pomažu ni molitve u različitim molitvenicima, određene za pojedine dijelove sv. mise, opet s razloga, jer su previše individualno sastavljene, jer su u zbilji udaljene od same mise i jer vjernike ne zblizavaju jedne drugima, da se osjete jednim tijelom, kojemu je glava Krist Gospod. Tu je jedan jedini lijek: liturgijska pobožnost, liturgijski tekstovi i obredi, koje vjernici treba da prate i razumiju.

Liturgijski su obredi i tekstovi doduše sami po sebi posrednici milosti, kod sv. žrtve i kod sakramenata *ex opere operato*, a ostali *ex opere operantis Ecclesiae vel fidelium*. No to nije nikakva magična sila, te su ovi milosni učinci to veći, što je bolja dispozicija onoga, koji ih prima. Treba dakle, uz stanje milosti posvetne, nastojati oko što bolje dispozicije uma i volje. Sigurno je, da um imade primat nad voljom, u koliko um vodi volju, ali kod procjenjivanja dobrote čovjekove imade primat njegova volja. Drugim riječima, vjernici će crpsti najveću korist iz liturgije, kad budu njezine obrede i tekstove *razmatrali* i tako omogućili, da liturgija utječe na njih. Razmatrati se može i pod samim liturgijskim činom, bez naročite priprave, te moramo biti zadovoljni i s time kod većine kršćana. Savršenije je, dakako, i od veće duhovne koristi, unapred se pripraviti, a tada jednostavno duhovnom šutnjom pratiti i sudjelovati u liturgiji: tada će, u ovoj šutnji, doista nerijetko Gospod progovoriti duši, koja ga traži. Tek, i opet, ne smijemo estetskih doživljaja i zanesenja, što ih liturgija pruža u izobilju, zamijeniti s glasom Božjim.

Ne možemo sumnjati o tomu, da je razmatranje način molitve, koji je od Crkve ne samo odobren, nego i preporučan i naložen. O »duhovnoj šutnji« crkveni propisi ne govore, ali govore o umnoj molitvi, za razliku od usmene, u kojoj naime ne izgovaramo riječi, nego molimo samo umom. Bez sumnje će mnogomu, koji ovako razmatra, biti dosudeni blaženi časovi »duhovne šutnje«, ali samo onda, bude li i liturgiju molio onako; kako rimski brevir opisuje molenje krunice: »*Est autem Rosarium certa precandi formula, qua quindecim angelicarum salutationum decades, oratione dominica interiecta, distinguimus, et ad earum singulas totidem nostrae reparationis mysteria pia meditatione recolimus.*»⁸ Ova »*pia meditatio*« za veliku većinu kršćana znači neki izvjesni subjektivni aktivitet duševnih sila.

Taj bismo aktivitet mogli možda najtačnije izraziti riječima sv. Ignacija Lojole, kad govori o trojakoj vrsti molitve: »Kod prvog načina molitve treba razmisliti, kako sam obdržavao (n. pr.) prvu zapovijed Božju i kako sam se o nju ogriješio...; kod tog se razmišljanja ostane toliko vremena, koliko bih trebao da izmolim (usmeno) tri Očenaša i tri Zdravo Marije... Drugi se način molitve sastoji u tomu, da se razmatra značenje svake pojedine riječi... i to tako dugo, dok se u toj riječi nalazi različitih

⁸ Lect. 4. in festo ss. Rosarii.

značenja, poredaba, utjehe... a da ne treba ići naprijed, sve da prođe i čitati sat u onomu, što je našao... Treći se način molitve ovršava po izvjesnoj vremenskoj mjeri, tako, da se (n. pr.) kadgod se zrak udahne unutarnje moli, dok se međutim izgovara jedna riječ Oče naša ili one molitve, koja se upravo moli, te se između jednog daha i drugog skreće pažnja na značenje ove jedne riječi, koja se izgovorila, ili na ličnost, kojoj se upravlja naša molitva.«⁹ Sv. Ignacije upozoruje u svojim duhovnim vježbama unaprijed na ovaj aktivitet triju duševnih moći (pamćenja, uma i volje), kad ističe, od kolike je koristi, da se onaj, koji obavlja duhovne vježbe, odijeli od svojih posala i znanaca: »Ovo odijeljenje čini, da svoje mišljenje ne dijeli na tolike stvari, nego da svoju brigu namijeni jednom jedinom predmetu, službi svoga Stvoritelja i napretku vlastite duše: tako upotrebljava svoje prirodne moći s više slobode, da to marnije može tražiti ono, što želi.«¹⁰ Sv. je Ignaciju mnogo stalo do toga, da oni, koji obavljaju duhovne vježbe, ne slušaju samo propovijedi, nego da prema onomu, što su čuli od vode duh, vježbi sami dalje razmatraju, da budu dalje sami aktivni i u to stavlja pravu korist duhovnih vježbi u subjektivnom smislu.¹¹ Razumije se, da sv. Ignacije ne stavlja objektivnog učinka molitve u ove subjektivne čine, niti ga čini ovisnim od ove subjektivne aktivnosti. Nasuprot, on naročito ističe, da se »duša čini to podesnijom približiti se svome Stvoritelju i dostići ga, što se nalazi u većoj osamljenosti i zatvorenosti i što ga više na ovaj način dostizava, to se više pripravlja, da od Njegove prevelike dobrote primi darove i milosti.«¹²

Držim, da će mnogo pridonijeti razjašnjenju ovoga pitanja uputa sv. Ivane Franciske de Chantal, koju je ona ostavila svojim duhovnim kćerima prema napucima sv. Franje Saleskog, uputa, koja se posve pokriva i s našim svagdašnjim gotovo iskustvom: »Obična se unutarnja molitva duše sastoji od razmatranja i od molitve srca. Razmatranje je molitva za početnike. Ona sadržaje razmišljanje i čuvstvovanje«, dakle je djelo, kako to malo kasnije i sama svetica kaže, uma, pamćenja, mašte i volje. »Molitva srca nije molitva uma... Molitva se srca ovako zbiva: Kad smo se prenijeli u prisutnost Božju, ne smijemo naprezati svoje glave ni razmišljati, nego treba da probudimo čuvstva nutarnjim riječima ili i vanjskim molitvicama, na pr.: »Hvala Ti Bože...«, »Uči me, Gospode, kako da s Tobom saobraćam...« Ako je duša vjerno odana razmatranju u molitvi i vršenju kreposti, tada ne će ostati na ovoj stepenici. Naš će je Gospod voditi do jednog načina molitve, koji je veoma jednostavan, do molitve prisutnosti Božje, potpunim predanjem u Božju volju i u Njegovu božansku Providnost. Naš blaženi otac, Franjo Saleski, zvao je ovu molitvu molitvom jednostavne predanosti Bogu... Osietimo li, da nas vuče k tome načinu, treba da vjerno slijedimo taj poziv, ali sami od sebe ne smijemo

⁹ Das Exerzitienbuch des hl. Ignatius von Loyola, erklärt von P. M. Meschler S. J., I. Freiburg, Herder 1925, 270, 272, 273.

¹⁰ Ib. 36.

¹¹ Ib. 29, 30.

¹² Ib. 37.

se narivavati, nego u strpljivosti i poniznosti valja da čekamo sat Božji. Oni, koji bivaju vođeni ovim putem, valja da se ističu velikom čistoćom duše, poniznošću i potpunom ovisnošću od Boga... Ovaj je način molitve naročita milost, koju prima samo onaj, što se potpuno odrekao sama sebe.«¹³ S ovim se uputom slaže sve ono, što su o molitvi rekli oni, koji ma je Gospod udijelio visoki stepen molitve, o kojemu govori sv. Ivana Franciska de Chantal, kao n. pr. sv. Ivan od Križa, sv. Terezija, pa i sam sv. Ignacije Lojola, kad govori o tomu, da je »duša to podesnija približiti se svome Stvoritelju i dostići ga, što se nalazi u većoj osamljenosti i zatvorenosti i što ga više na ovaj način dostizava, to se više pripravlja, da od Njegove prevelike dobrote primi darove i milosti.«¹⁴

Da, ova molitva mira i molitva šutnje postoji i mi katolici ne trebamo u tom pravcu nikakvih učitelja, ni starih ni modernih, s daleka ili bliza Istoka. Možemo reći bez pretjerivanja, da su je posjedovali svi Božji sveci ovdje na zemlji, u ovom ili onom obliku ili načinu. No sada treba postaviti pitanje: jesu li svi kršćani sveci, onako, kako to crta sveta Ivana Franciska de Chantal? Bojim se, da nisu, da ih nema veoma mnogo ni među onima, koji redovno »vrše svoje kršćanske dužnosti«. Time ne kanim reći, da nema takvih Božjih izabranika, koji nezapaženo i tiho žive u Bogu, kojima »dostaje biti zajedno s Bogom i izgubiti se u Bogu. Takva duša nalazi mir usred borbe i rada.«¹⁵ Možda i mi poznajemo koju takvu dušu. Ja sam poblize poznavao dra Ivana Merza i mogu reći, iz svega, što znam, da je on posjedovao ovaj veliki Božji dar molitvene šutnje u Bogu i zato je uvijek, usred najvećih borbi i napora sačuvao onaj sebi svojstveni mir, kojemu su se svi čudili. Što više, ne će biti tako rijetki ni konvertiti, osobito u prvom stadiju iza svoga obraćenja, koji su sjedinjeni s Bogom i mole šuteći. Pa i oni, koji u naše doba misle, da su »daleko od Boga«, ali ga ipak, možda i nesvjesno, no iskreno traže, i oni, koji »ne poznaju više Boga svoje mladosti« i kojima se sve one molitve mladih dana pričinjaju smiješnima, osjećaju nerijetko jednu moć, koja ih u nutrinji njihove duše vuče k sebi. To je Bog, koji silom hoće da privuče tu dušu k sebi. I popusti li duša ovom privlačenju, osjetit će neko toplo, ljubezno pouzdanje; tada i ove duše mole, mole molitvom šutnje. Jednoj ovakvoj duši veli P. Lippert, na njezin prigovor, da ona ništa ne govori ovoj moći, koja je privlačići: »Pa onda joj šutite! Ovo je šutljivo pouzdanje početak Vašeg vjerskog života, temelj i osnov Vaše molitve!«¹⁶ Ima, dakle, raznih kategorija vjernika, kojima je Gospod udijelio milost molitvene šutnje. No većina to još uvijek nije, barem ne redovito. Ako je sv. Franjo Saleški svjetovao sv. Ivanu Francisku, da u molitvi obuzda djelovanje svoje duše; ako ona sama priznaje, da je uvidjela, da »ne pušta dovoljno mira svojoj duši u molitvi, jer hoće uvijek

¹³ P. Joseph Hector O. M. I. Betrachtendes und beschauliches Gebet nach der hl. Johanna Franziska von Chantal, Linzer Quartalschrift 1930. IV. 778—780.

¹⁴ O. c. str. 37.

¹⁵ Linzer Quartalschrift 1930, 780.

nešto da radi u njoj, ali tako pokvari sve. Pokretnost je moje duše tako velika, da je potrebno, da uvijek budem upozorena na ovo mirovanje.¹⁷ Zar da to mi, u ovom obliku, svjetujemo najširim krugovima vjernika? Zar je i njihov duh toliko djelatna u molitvi, da bi tu djelatnost trebalo obuzdavati? Nije li, možda, taj »mir« kod premnogih potpuno nedostajanje svake molitvene aktivnosti duševnih sila, neko »pobožno dosadivanje«? Pa ovu inerciju da mi još podupremo šireći u masama vjernika »molitvu duševne šutnje«? Ne smijemo zaboraviti ni opomene sv. Ivane Franciske de Chantal, o potrebnim uvjetima za ovu naročitu milost, koju prima samo onaj, što se potpuno odrekao svega. Nije, dakle, shvaćanje molitve kod sv. Ignacija protivno shvaćanju sv. Ivane Franciske de Chantal ni sv. Terezije. Jedan i drugi govore drugim riječima jedno te isto, tek sv. Ivana i mistici uopće govore više o molitvi šutnje, i to stoga, što su i sami posjedovali ovaj viši stepen molitve, dok sv. Ignacije govori običnim kršćanima, »početnicima«, kako bi rekla sv. Ivana Franciska de Chantal, kojima treba govoriti i upućivati ih u osnovne oblike molitve. Možemo i moramo ih upozoriti, da će doći časovi šutnje, kad budu osjećali blizinu Božju, i tada neka ne hite napred, nego neka miruju, jer tu Bog govori duši i vodi je svojim putem.

Možemo i moramo vjernike upozoriti na Spasiteljeve riječi: »Kad se molite, ne govorite mnogo kao neznabošci, jer misle, da će biti uslišani za mnoge svoje riječi. Ne povedite se dakle za njima, jer zna Otac vaš nebeski, što vam treba, prije, nego li ga zamolite...«¹⁸ Ali ih moramo poticati i na ličnu aktivnost u molitvi i to je ono, što je najviše potrebno većini vjernika.

Liturgijska molitva.

Sve ovo imade veliku i veoma praktičnu primjenu na liturgijsku molitvu i time na liturgijski pokret kao takav. Ponajprije valja čvrsto držati i popularizovati misao, da vjernici, kad prisustvuju sv. misi i uopće liturgijskim funkcijama, ne mole »pod misom« ništa drugo, nego da »mole samu sv. misu«: »doista je prijeko potrebno, da vjernici ne prisustvuju svetim obredima kao tuđinci ili kao nijemi gledaoci, nego u punom osjećaju liturgijske ljepote...«¹⁹ To se ne smije silom provodati i na štetu lične pobožnosti vjernika, nego polagano, nakon oprezne i potrebne pripreme, kojom upozorujemo vjerni puk, da je u duhu Crkve prava pobožnost kod liturgijskih funkcija sama ta liturgijska funkcija. Kod mladeži ćemo imati izvanrednih uspjeha, dok će kod starijih, koji su navikli na svoje stare molitve, molitvenike i pobožnosti kod sv. Mise, ići teže i polaganije. Nikako se ne bi smjelo prenačim kakvim činom otuđiti vjernike od crkve i sv. mise, ma kako taj čin možda sam u

¹⁶ P. Lippert, S. J. Von Seele zu Seele, 25, 18/9.

¹⁷ O. c. RQ 1930, str. 784.

¹⁸ Mt. 6, 7—8.

sebi i po svojim nakanama bio opravdan: ako je čin u sebi opravdan, nije opravdana prevelika naglost, kojom je izvršen. Isto se tako ne smije pretjerivati govoreći o liturgijskoj pobožnosti, njezinoj potrebi i svojstvima. Sigurno je, da je liturgijska pobožnost molitva zajednice kao takve i da Spasitelj zajedničkoj molitvi obećaje posebnu uspješnost. No isto je tako sigurno, da kršćanin nije samo član crkvene zajednice, nego i zasebna ličnost, koja imade i dužnost i pravo da moli nesamo u zajednici s ostalim vjernicima, nego i posve sukromno, po Spasiteljevim riječima: »A ti, kad se moliš, uđi u svoju sobu i zatvorivši vrata pomoli se Ocu svomu u tajnosti i Otac Tvoj, koji gleda u tajnosti, naplatit će ti.«²⁰ Postoji dakle, i mora da postoji privatna i javna molitva. I kao što bi krivo činio onaj, koji bi način javnog molenja, t. j. liturgijsku pobožnost, htio u svemu da prekraja prema sukromnoj molitvi svakog pojedinca, tako bi se palo u drugi ekstrem, kad bi se poricalo naročiti način privatne molitve, odnosno, kad bi se toliko isticalo zajednicu, da bi se pojedinac posve izgubio, ili kad bi se oblici liturgijske molitve htjeli prenositi i na sve privatno molenje. Ne bih se, dakle, mogao složiti s time, da »crkveno-liturgična molitev mora biti vodilo vsake zasebne molitve.«²¹ — Ispravno je samo, da bi liturgijski čini, riječi i stvari trebali voditi svaku privatnu molitvu svih onih, koji prisustvuju tim liturgijskim funkcijama. Razumije se, da mogu pojedini redovnici, svećenici i vjernici, sami ili u skupini, liturgiju uzeti kao svoju vodilju i tako ostvariti u neku ruku »liturgijski stil života«. To se može smatrati i »idealnim«, ali nikako to nije obvezatno.²²

¹⁹ Apostolska konstitucija Pija XI. od 20. XII. 1928, AAS 1929, 41. — Šteta, što je u lijepom i (osobito u prvom dijelu) vrlo praktičnom članku p. J. Müllera S. J.: »Kako ćeš pobožno slušati sv. Misu« u Glasniku S. I. 1931. X. 289—293. sasvim pušteno s vida ovo »objektivno« liturgijsko gledište.

²⁰ Mt. 6, 6.

²¹ Dr. Jože Pogačnik: Liturgična molitev, Križ, Ljubljana, 1929, 116. Pisac ističe, da »s tem zasebna molitev še ne postane nepotrebna« (str. 118.) i tako izbjegava onaj krajnji ekstrem, ali je očito, da želi, da svaka sukromna molitva bude vodena liturgijskom molitvom. Ovaj postulat, tako shvaćen, da privatna molitva kod liturgijskih čina ima biti usmjerena prema tom činu i njim samim vodena, jest ispravna; ali onako općenito izrečen, o svakoj privatnoj molitvi, kojoj bi liturgija morala biti vodiljom, nije tačna.

²² »Isto bi tako bilo žalosno, kad bi liturgijski odgoj umanjio sposobnost i volju za sukromnu, sasvim ličnu i slobodnu molitvu. Nasuprot: liturgijski bi odgoj trebao da stupi u službu ove umjetnosti slobodne lične molitve bez vezanih obrazaca.« (Dr. Linus Bopp, Liturgische Erziehung, Freiburg 1929, 110.). — Vrlo jasno i precizno govori o liturgijskom životu Dom J. B. Chautard, L'Ame de tout Apostolat, Paris 1920, 201, 202.:

Treba uočiti dva moguća slučaja: svečanu i tihu sv. misu. Kod svečane bi sv. mise, tog vrhunca čitave liturgije, trebalo da aktivno sudjeluje pjevajući čitavo mnoštvo vjernika, koje je prisutno. U našim je to krajevima već davno izašlo iz običaja, jer se često i u najvećim crkvama i u najveće svetkovine kod svečanih misa, kod kojih je prisutno mnoštvo vjernika, pjevaju pobožne pjesme u živom jeziku, pjesme, koje nemaju sa svetom žrtvom zapravo nikakve nutarnje veze. Zanimljiva je činjenica, da se ova pojava ne zapaža samo u onim krajevima, gdje se služi latinska sveta misa, nego i ondje, gdje je bogoslužje staroslovensko: u nekim se biskupijama doduše pjeva Slava, Vjeruju, Svet i Aganjče (na pr. u krčkoj biskupiji); ali dok se na području »latinske mise« barem gdje gdje, naročito u katedralama, pjeva cijeli propisani liturgijski tekst, dakako bez ikakva sudjelovanja sa strane puka, to se u području »staroslovenske mise« u pojedinim biskupijama gotovo nigdje ne pjeva čitavi propisani liturgijski tekst. Svakako je ta činjenica dokazom, da staroslovenska liturgija, sama po sebi, još ne čini liturgiju »narodnom«, t. j. da vjerni puk u njoj aktivno sudjeluje. Na jednom i drugom području trebalo bi polagano, ali sustavno ići za tim, da se uvede ono, što sv. Stolica toliko urgira, da se naime kod pjevane sv. mise u odnosnom liturgijskom jeziku pjevaju svi propisani tekstovi. Velim: u odnosnom liturgijskom jeziku, jer nije dozvoljeno, i to ne bi značilo pokretati pravilni liturgijski pokret, kad bi se doduše uvelo pjevanje propisanih liturgijskih tekstova, ali ne u propisanom liturgijskom jeziku, u kome i svećenik kod žrtvenika čita sv. misu, nego bilo u živom jeziku, bilo n. pr. kod latinske mise u staroslovenštini.²³ Što više, to nije dozvoljeno pjevati u živom jeziku ni kod tihe mise.²⁴ Nije ovo put, kojim će se postići

»Liturgijski život nijesu pjesničke igrarije, ni studij arheologije, ni neka težnja kvietizmu, ili pobožnom sentimentalizmu... Liturgijskim životom živi onaj, koji se koristi misom, crkvenim molitvama i obredima, da ojača svoje sjedinjenje s Crkvom i da napreduje u sudioništvu nutarnjeg života Kristova...«. Premda je Chautard pisao za svećenike, ipak se u mnogom upravo ovo opsežno poglavlje o liturgijskom duhu i životu može primijeniti i svjetovnjacima. Tu nema jednostranosti ni pretjeranosti, tu liturgijski život ne daje dispensu od inih molitava ni od vječite borbe za spasenje duše, tu se liturgijski život uklapa u potpuni kršćanski život, doduše kao njegov pravi i potrebni izvor, ali ipak samo kao izvor, a ne kao cjelina kršćanskog, pa ni molitvenog života.

²³ Motu Proprio Pija X. 22. XI. 1903, DA SRC 4121.

²⁴ Cijeli tekst odgovora SRC od 31. III. 1909. glasi: »Utrum Preces et Hymni liturgici, v. g. Introitus, Communio, Hymnus Lauda Sion, a choro musicorum in lingua vernacula cantari possint infra Missam privatam; an vero eiusmodi cantica tantum prohibita sint coram Sanctissimo exposito, ad normam Decreti SRC n. 3537, 27 Februarii 1882, ad III.?« SRC respondit: »Negative ad primam partem, iuxta Decretum

ideal liturgijskog pokreta. Mi možemo ići samo onim putem, koji je zacrtao Pijo X. u svojem Motuproprio i Pijo XI. u svojoj Apostolskoj konstituciji o crkvenom pjevanju. Putevi, koji drugamo vode, mogu biti lijepo zamišljeni, mogu se osnivati i na izvjesnom shvaćanju crkvene starine, ali to nisu putevi crkvene obnove katoličkog života, to su stramputice, koje sve pod vidom nekog liturgijskog objektivizma i poštivanja tradicija unose u liturgiju i liturgijski život znatnu mjeru ličnog subjektivizma. Možda je upravo ova strana liturgijskog pokreta, kako se on gdje god u praksi provodi, kriva, što se kompetentne crkvene vlasti i veliki dio svećenstva drže postrance i što ovakav i ovako vodeni liturgijski pokret ne nailazi na razumijevanje i odobravanje kod širokih masa vjernih kršćana. On vjernike razdvaja, mjesto da ih ujedinjuje.²⁵

S vremenom ćemo moći postići, da se budu tačno obdržavali crkveni propisi o pjevanoj misi — uz druge neke preduviete —, kad budu vjernici shvaćali i poznavali liturgijski sadržaj, bogatstvo i ljepotu liturgije, kako ispravno ističe dr. Jože Pogačnik^{25a} Da se pak to postigne potrebno je, kako je pravo opazio Jakob Šolar,²⁶ izdavati liturgijske molitvenike s liturgijskim tekstovima,

relatum n. 3537, Leavenwoerthien, 27. Februarii 1882, ad III.; ad secundam iam provisum in prima» (DA 4235, VIII.).

²⁵ Liturgija ujedinjuje molitvu i žrtvu svih vjernika. Zanimljiva je s toga gledišta pojava, da su Slovenci, koji se nalaze u Zagrebu, i to, koliko se čini, više manje intelektualci, osjećali potrebu, da u Zagrebu dobiju svoju crkvu i svoga svećenika i svoju misu i kod nje svoj pjevački zbor. U dopisu iz Zagreba, pod naslovom »Slovenci v Zagrebu«, donosi ljubljanski »Slovenec« 24. IX. 1931. br. 216. str. 3. među ostalim: »Cerkveni pevski zbor nam je vsako nedeljo lepši i ugodnejši. Hrvati prihajajo, poslušajo in se čudijo... Obeta se nam tudi cerkveni orkestar, njegov prvi član je parkrat nastopil na koru... Kulturni razmah zagrebskih rojakov je na celi črti očividnen«. Bez obzira na okolnost, da čitav taj člančić govori neprestano i samo o »kulturno-prosvetnom« radu, a ne o religijskom, pa čak ni o »religijsko-kulturnom«, bjelodano je, da se ovdje uzelo bogoslužje kao neko sredstvo okupljanja braće Slovenaca i očuvanja njihovog nacionaliteta u hrvatskom Zagrebu. Puštajući sve to po strani vidimo ipak upravo u toj činjenici dijeljenje kod sv. mise, dijeljenje, koje ne će biti u odveć velikom skladu s univerzalizmom katoličke liturgije. Razumije se samo po sebi, da je opravdana težnja za slovenskom propovijedi i sv. ispovijedi u slovenskom jeziku. O tomu i ne govorim. Spominjem tek nedostatak liturgijskog duha, koji vrijedi i za cijelu zajednicu vjernika, kao i za njihove pjevačke zborove. A crkveni su orkestri jedna dosta suvišna stvar u liturgijskom pogledu. Liturgijsko su glazbalo orgulje ili harmonij.

^{25a} L. c. 119.

²⁶ Križ, 1929, 129.

ponajpače rimski misal, i liturgijski uzgajati vjerni puk, osobito omladinu i katolička društva. Treba dati u ruke misal svima, koji polaze svetoj misi, ali ih treba i poučiti, kako će ga korisno upotrebljavati, jer se nije tako lako u prvom početku snaći u rimskom misalu i u liturgijskim tekstovima. Ne bi dobro učinio onaj, koji bi vezao svakoga, da kod svake mise, kojoj prisustvuje, prode sve promjenljive i nepromjenljive dijelove sv. mise prema misalu, zajedno i istodobno sa svećenikom. Svjetovnjaci, osobito u početku, ne mogu ni sasvim mehanički da u pola sata produ sve te dijelove redom, bez obzira na to, da će onda biti umorni od samog traženja i listanja, a preko nailiepih će i najdubljih mjesta preći zato, jer ih nisu imali vremena ni zapaziti ili stati kod njih, budući da su morali ići naprijed, da sve posvršavaju. To bi bila, po mom mišljenju, s temelja kriva metoda. Treba i ovdje po savjetu sv. Ignacija Lojole pustiti vremena, da vjernik u svojoj ličnoj molitvi okuša dubinu i ljepotu i praktičnost liturgije za svoj lični vjerski život, treba mu pustiti slobodu, da se služi onim načinom molenja, koji mu najviše prija i koristi, i to upravo u interesu »duhovne šutnje«, u kojoj duši Bog govori. Jer inače će i liturgijska molitva biti samo jednostavni »multiloquium«, samo »mnogo riječi«, ^{26a} kako veli Spasitelj. Drugo je pjevana misa, a drugo tiha. Kod pjevane bi bio ideal, da svi prisutni vjernici misu »glazbeno razmatraju«, kako veli dr. Ivan Merz, pjevajući propisane tekstove u koralu.²⁷ Ako to nije moguće, neka s misalom u ruci prate odnosne tekstove i čine, ne brzajući i po mogućnosti tačno prateći svećenika kod oltara: s malo vježbe mogu dostići toliku okretnost, da će moći proživjeti dojam cjeline, ako i ne će okušati svih pojedinosti. Ako tko hoće i može isto tako postupati i kod tihe sv. mise, ne može mu se braniti, ali mu se ne može braniti ni to, da zastane kod onih pojedinosti, koje mu daju duši hrane i okrepe.

Dr. O. Dom. Budrović O. P. »ne slaže se potpuno s time, da vjernici kod sv. mise, koju prate s misalom u ruci, puste svećenika na oltaru, neka čita i moli dalje, a vjernici da razmatraju riječ po riječ... dok je nijesu posve okusili«. On smatra, da je to »dobra metoda u razmatranju uopće. Ali sveta misa nije prosto, a ni uglavnom razmatranje. Ona je poglavito čin kulta. Zajednička žrtva svećenika i vjernika«. Stoga on misli, da vjernici »ne bi imali pustiti svećenika neka čita i moli, nego da bi prvu molitvu dana i ostale dijelove morali izmoliti združujući svoje molitve sa svećenikom...« To će ih, po njegovu mnijenju, dovesti do toga, da će se, kad svrši sveta misa, naći disponirani da se predadu dužem razmatranju.²⁸

^{26a} Mt. 6, 7.

²⁷ Dr. Ivan Merz: U krilu svete liturgije, Hrv. Prosvjeta 1924, 512/3.

²⁸ Duhovni Život, Zagreb, 1930. VI. str. 396.

Istina je, da sv. misa sama u sebi nije razmatranje, nego čin kulta, zajednička žrtva svećenika i vjernika. No vjernici ne sudjeluju kod prinošenja te žrtve i kod izvršavanja ovog bogoslužnog čina na isti način, kao i svećenik. Vjernici su doduše, u širem smislu riječi, »sveto svećeništvo«, ali svećenik se od njih ne razlikuje samo u tom smislu, da je on naročito određen za izvršavanje kulta u njihovo ime. Sveta misa ostaje bitno ista, pa da nema ni jednog vjernika prisutnog, pa da i od svih prisutnih nitko ne »moli misu« zajedno sa svećenikom, liturgijskim načinom. Sveta misa ostaje dakle čin kulta bez obzira na to, kako i što mole oni vjernici, koji joj prisustvuju. Poželjno je doduše, da vjernici, kadgod prisustvuju svetoj misi, mole samu svetu misu, ali ako oni toga, s kojeg mu drago razloga, i ne vrše, s time se ništa ne mijenja na samom činu kulta. Prema tomu se iz činjenice, da je sveta misa čin kulta, ne može ništa izvesti u tom pravcu, da bi vjernici morali riječ po riječ, pa ni u dnevnim molitvama, združiti svoje molitve sa svećenikom, a da ne bi smjeli ili da ne bi bilo uputno da zastanu kod onih riječi, koje im pružaju obilnu duševnu hranu. Nasuprot, sad se ne radi o objektivnom značaju mise, nego o tomu, kako će i šta će vjernici moliti, kad prisustvuju misi: radi se dakle o njihovoj subjektivnoj molitvi.

Nema sumnje, da je najbolje, da se ona kreće objektivnim pravcem, što joj ga pruža liturgija, i to jest liturgijska pobožnost. Ali ničim se ne da dokazati, da bi vjernici morali riječ po riječ slijediti svećenika na oltaru, a najmanje pozivom na to, da je sv. misa čin kulta. Jer ona to ostaje uvijek, bez obzira na to, kako i što vjernici kod svete mise mole. A s praktičkog je gledišta u današnjici jedva moguće, da bi oni, koji tako prisustvuju sv. misi i koji se mogu tim listanjem i duhovnim pabirčenjem doista disponirati, da se kasnije, kad svrši misa, predadu dužem razmatranju, jedva je moguće, velim, da bi ih se više našlo, koji bi se tom razmatranju doista i predali, jer ih zovu već druge brige i poslovi svagdašnjice.

Zanimljivo je, kako nekatolici promatraju katolike kod sv. mise: »Vjernici su kod katoličke mise samo primaoci žrtvenih milosti. Prema tomu je i njihova uloga kod mise, u koliko su uopće prisutni, bitno pasivna. Oni prate, koliko mogu, tijek svetih čina, kod podizanja se klanjaju, mogu i treba da probude u sebi kao svjedoci svete žrtve duboke i uzvišene osjećaje: no samo se bogoslužje vrši bitno isto tako bez njihove prisutnosti i sudjelovanja, kao i s njima.«²⁹ Slično sude protestanti i o istočnom obredu: »Prisutna se općina čini pukim gledaocem, pa se tako i ponaša u mnogome. Samodjelatnom je tako reći ne možemo smatrati: pjesme pjeva kor, u manjim crkvama često i samo jedan pjevač... Vjernici pokazuju svoje sudjelovanje tako, da se kod izvjesnih mjesta po-

²⁹ Dr. M. Shian, Grundriss der praktischen Theologie, Giessen 1928, 110.

klone ili prekriže, poljube knjigu evanđelja i prime pričest. Ipak oni nisu samo puki gledaoci, jer znadu, da se sve ono, što se pred njima zbiva, zbiva radi njih. Vanjsko je sudjelovanje crkvene općine danas često veoma maleno, a i nutarnje je, koliko se može opaziti, dosta slabo.³⁰ Nasuprot istočnom i zapadnom obredu sv. mise smatra Shian, da je bit kršćanskog bogoslužja u propovijedi i pjesmi, ali priznaje, da se u protestantskom svijetu od kraja XIX. vijeka amo sve jače zapaža težnja oko reforme protestantskog bogoslužja. Najvažnijom tražbinom smatra težnju, da bogoslužje bude doista bogoslužje cijele općine, sa živim sudjelovanjem i krepkom djelatnošću same općine. Kod toga ne treba paziti na jedinstvo, nego mnogo više na to, da bogoslužbene forme budu prilagodene današnjici i njezinim potrebama, već prema mjesnim prilikama. On ne taji, da se mnogi hoće vratiti onim bogoslužbenim oblicima, koji su vladali u doba reformacije i koji su još bili polukatolički. »Što više, nisu rijetki ni oni, koji i preko Lutera hoće natrag k katoličkoj liturgiji, koju označuju kao pravu, ne izuzimajući ni njezina vrhunca, tihog klanjanja kod podizanja...«³¹ Što oni traže, mi imamo, tek treba da nam sve to ne bude samo suho slovo, nego život, pun milosti i snage. Tada ne će uloga vjernika kod sv. žrtve biti pasivna, kao što to ona i nije u načelu, premda se doista sama sv. žrtva »vrši bitno isto tako bez njihove prisutnosti i sudjelovanja kao i s njima«.

Ne bih se posve složio s time, da »v liturgiji prednjači logos, etos se sicer predpostavlja.«³² Nije ni sve ono, što veli inače tankočutni Guardini, tačno. Evo n. pr. kolekta 3. ili 9. nedjelje poslije Duhova: ne smije, što više, ne mora li se ovdje svaki da upita, da li ga koje zemaljsko dobro prijeći u pregnuću za vječnim, da li je ono, što želi i za čim teži, Bogu prijatno? Pa povuče li kod mise i praktične konsekvencije, čak n. pr. i na taj način, da se ispovijedi, potaknut ovom molitvom, jer vidi svećenika u ispovijedaonici, zar da ovakav postupak osudimo ili da ga nazovemo neliturgijskim, zato, jer da to nije »logos«, nego »etos«? Pa ako ćemo pravo, misna liturgija ni nema prvog cilja da djeluje na ljude, ni u pravcu logosa ni u pravcu etosa, nego da odaje čast Bogu, a drugotno da dušama koristi za spasenje. Ta je korist bez sumnje putem logosa, ali za vremeniti cilj imade etos, kako bjelodano svjedoče n. pr. kolekte na 3. nedjelju iza Uskrsa i 1. nedjelju po Duhovima. U tim se molitvama traži milost »illa respuere, quae inimica sunt christiano nomini et ea quae apta sunt sectari«, »ut in exsequendis mandatis Dei et voluntate ei placeamus et actione. Pa to je božanski etos!

Etape liturgijskog pokreta.

Ne može biti dijelom liturgijskog pokreta ono, što se ne da spojiti s jasnim odredbama sv. Stolice, pa ma to i ne bile novotarije.

³⁰ Ib. 107, 108.

³¹ Ib. 115, 116.

nego repristinacije starih liturgijskih običaja, kao n. pr. stajanje kod podizanja, pričešćivanje stojeći kod stola, pjevanje liturgijskih tekstova u živom jeziku kod tihe sv. mise i slično. Jer liturgija je javno bogoslužje, naime ono, koje se vrši u ime Crkve i po njezinim odredbama. Prema tomu je Can. 1257. ustanovljeno, da jedino sv. Stolica imade pravo uređivati liturgiju i aprobirati liturgijske knjige. Can. 818. zabranjuje i samom svećeniku da kod liturgijskih funkcija, posebice kod sv. mise, dodaje ma kakove molitve ili ceremonije, osim onih, koje su propisane u službenim i po sv. Stolici odobrenim knjigama: kojim bi se dakle pravom moglo dozvoliti ili opravdati uvođenje takvih obreda ili molitava, mimo dozvole sv. Stolice, sa strane svjetovnjaka kod sv. mise?

Ne smije se metnuti s uma, da su danas takve privredne i društvene prilike, te će većina vjernika, osobito u većim mjestima, prisustvovati tihoj sv. misi, a i oni, koji prisustvuju pjevanoj, pretežno ne mogu, u današnjim prilikama kod nas, da sudjeluju aktivno pjevajući propisane liturgijske tekstove. Zato će liturgijski uzgoj trebati da se brine ponajpače za to, kako će vjernici liturgijski prisustvovati tihoj sv. misi, s misalom u ruci. Druga bi etapa bila, da s vremenom barem izabrani pjevači, a onda pomalo i cijeli puk, kod pjevanje sv. mise pjeva Ordinarij mise, u propisanom liturgijskom jeziku i koralno. Pjevana sv. misa, kako je sv. Crkva želi, naime, da cijeli puk, bilo izravno (kod Ordinarija mise), bilo preko kora (kod Propria mise) bude u neprestanom živom saobraćaju sa svećenikom i da zajedno s njime prinosi Bogu Ocu svemogućemu žrtvu hvale, može biti tek treća i konačna etapa u liturgijskom pokretu, kao rezultanta nemornog sustavnog rada i studija i napora.

Liturgijska aktivnost.

Time smo se približili najvažnijem pitanju, koje je pokrenuo liturgijski pokret. Svi ćemo se složiti u tomu, da je potrebno, da vjernici razumiju liturgijske čine i molitve i da u njima aktivno učestvuju. Razumijevanje liturgijskih čina i molitava ne pravi većih teškoća. Tek treba da svećenstvo samo bude potanko liturgijski poučeno i da u propovijedima, u katoličkim društvima i drugim prigodama vjernomu puku otvara neslućena bogatstva liturgije.

Teže je s aktivnim sudjelovanjem vjernika kod liturgije. Mi možemo žaliti, što je iza Tridentinuma uz ostalo i kod svete mise u svijesti vjernika juridičko gledište potisnulo u pozadinu pragmatičko³² (Isp. Romano Guardini, Liturgische Bildung, 1923,59). Mi možemo žaliti i za onim vremenima, kad su prvi kršćani bili najuže sjedinjeni sa svećenikom kod žrtvenika, kad su pratili sve njegove čine i molitve ne samo duševno, nego i

³² Dr. Jože Pogačnik, o. c. 122.

glasno i vanjskim načinom sudjelujući u prinošenju žrtve Novoga Zavjeta kao »kraljevsko svećeništvo«. Mi moramo priznati istinu, da danas kod tihe svete mise vjernici nikako više ne sudjeluju na vanjski način: njih zastupa ministrant. A ni kod pjevane svete mise ponajčešće u našim krajevima puk nikako ne sudjeluje vanjskim načinom. Jedini bi način bio pjevanje, ali to redovno obavlja kor, koji pjeva počesto bez obzira na puk. A pjeva li puk, tada su to gotovo bez izuzetka, osim u nekim biskupijama staroslovenskog područja, pjesme, koje nemaju nikakve zbiljske veze sa svetom misom na žrtveniku. Nekad su pjevači bili u neposrednoj blizini žrtvenika i oni su vodili pjevanje puka. Kasnije je »schola« sve više pjevala sama, dok se nije konačno pretvorila u »kor« i dok nije i ona sama i vidljivo odijeljena od žrtvenika, te smještena na kor kod ulaza u crkvu. Usporedo s time sve se više i samo pjevanje odjeljivalo od žrtvenika, postajalo sve više »samostalnim«, i gledom na sadržaj i gledom na način pjevanja. Nema sumnje, da moramo ići natrag, da moramo opet uzpostaviti vezu između kora i žrtvenika, s jedne strane, i između kora i vjernika s druge. Tako će sama od sebe pasti ona odjelitost, koja dijeli danas vjernike od svećenika na žrtveniku. Sve će se to postići tako, da vjernici kod pjevane mise, vođeni dobro uvježbanim korom, odgovaraju svećeniku i da pjevaju barem nepromjenljive dijelove. Promjenljive dijelove može pjevati kor, a s vremenom bi se dalo postići i to, da i te partije pjeva naizmjenice kor s čitavim pukom. U tomu je ona aktivnost, koju Pijo X. želi i preporuča u svome Motuproprio i koju naglasuje Pijo XI. u svojoj apostolskoj konstituciji. Više tražiti i odmah to praktički provoditi uvodeći posebne ophode prigodom svećenikova ulaza, evanđelja, prinošenja, ili slično, mislim da ne možemo sami na svoju ruku.³³ Kad Parsch, Liturgische Erneuerung, Klosterneuburg 1931, 190). Kad se pozivamo na najviši crkveni auktoritet gledom na potrebu aktivnog učestvovanja vjernika kod liturgijskih funkcija, treba da ostanemo dosljedni i da riječi »aktivno učestvovanje« tumačimo onako, kako ih tumači Pijo X. i Pijo XI., a ne da tim riječima dajemo drugi sadržaj, koji nije bio u nakani ni Pija X. ni Pija XI. A jedan i drugi papa pod tim riječima misli samo to, da vjernici razumiju liturgijske čine, kojima prisustvuju, da ih prate i duševno i pjevanjem određenih odlomaka.

Nema sumnje, da je latinski jezik velika zapreka aktivnom učestvovanju sa strane vjernika. Razumijevanje i tiha duševna pratnja dadu se postići dobrim prijevodima i tumačenjima liturgijskih knjiga, naročito Misala. Mnogo je teže da puk pjeva određene odlomke svete mise na latinskom (pa i na staroslovenskom) jeziku, jer ga puk ne razumije. No da na osnovu ove teškoće, koja je doista vrlo realna, ne pravimo pre-

³³ Isp. Dr. P. Parsch, Liturgische Erneuerung, Klosterneuburg 1931, 190.

naglih zaključaka, upozoruje nas osim Tridentinuma i cenzura, kojom je Pijo VI. udario 66. proposiciju sinoda u Pistoji: »Propositio asserens, fore contra apostolicam praxim et Dei consilia, nisi populo faciliores viae pararentur vocem suam iungendi cum voce totius Ecclesiae; intellecta de usu vulgaris linguae in liturgicas preces inducendae: — falsa, temeraria, ordinis pro mysteriorum celebratione praescripti perturbativa, plurimum malorum facile productrix.«³⁴ Razumijem sve razloge, koji se navode u prilog uvođenja živog nacionalnog jezika, barem za misu osim Kanona. Ali mnogo su jači razlozi, koji govore protiv nacionalizacije misne liturgije, a za jedinstveni liturgijski jezik. K razlozima, koji se obično navode, treba u naše vrijeme dodati i ovaj: U doglednoj ćemo budućnosti imati jednu snažnu evropsku uniju na protucrkvenom osnovu. Dode li ponovno do rata zbog prenapetih nacionalnih odnosa, ubrzo će na obje strane pobijediti treći: sovjeti. Doći će tada do evropske sovjetske unije. Budu li narodni vode u Evropi toliko trijezni, da i uz najveće žrtve izbjegnju ratu, doći će, prije ili kasnije, do evropske unije u obliku Panevrope. Ta će unija biti vođena od slobodnih mislioca. Hoće li dakle Crkva u ovim prilikama toliko ići u susret nacionalnim težnjama, da učini gledom na liturgijski jezik one ustupke, što ih vijekovima nije htjela učiniti? Hoće li ona svoju frontu slabiti nacionalizacijom liturgije? Jer ne smijemo zaboraviti, da bi istim pravom tražili Englezi, što bi Crkva dala Nijemcima, i tako bi liturgija posvuda bila nacionalizovana, a to je, u praksi, prvi korak do nacionalne crkve. Hoće li Crkva dopustiti ovu disperziju svojih snaga naprama protucrkvenoj Uniji, koja dolazi?

Reći će se možda, da se nacionalizacija liturgije ne traži u ime nacionalizma, nego toga radi, da puk može bolje i lakše liturgiju razumjeti i u njoj aktivno učestvovati. No to se može postići i drugim putem, ostavljajući univerzalnu latinsku liturgiju kod mise. Put je tomu pokazao Pijo X. i Pijo XI. I to nesamo romanskim narodima, nego svima. Samo treba polagano, ali sustavno vršiti ono, što oni žele i traže. Senjski biskup dr. Maurović govoreći o crkvenom pjevanju veli, da treba zloupotrebe odstraniti a uvoditi ono, što Crkva nalaže, ali razborito, da se vjernici ne povrijede.³⁵ Treba raditi polagano i razborito, ali treba raditi, inače će dakako uvijek ostati na istomu i uvijek ćemo se moći pozivati na teškoće, koje priječe sudjelovanje vjernika u crkvenom pjevanju.

Liturgijsko pjevanje.

U svojoj apostolskoj konstituciji o liturgiji i crkvenoj glazbi upozoruje Pijo XI., da »treba požaliti, što odredbe Pija X. na nekim mjestima nisu bile potpuno provedene, pa su zato izostali i poželjni plodovi. Neki su se ispričavali, da ih ne obvezuju ovi zakoni, premda su bili tako svečano proglašeni. Pojedinci su s početka dođuše poslušali njihov glas, ali su pomalo popustili...« Da se

³⁴ Denzinger 1566.

³⁵ *Actiones et Constitutiones Synodi Dioecessanae, Segniae* 1906, 284.

dakle kler i vjerni puk radije i tačnije pokori ovim zakonima, koje treba sveto, u svemu i u cijeloj Crkvi obdržavati, upozoruje Pijo XI. na neke stvari, koje smo naučili iskustvom od 25 godina. Zato naređuje, da klerici svjetovnoga i redovnoga klera moraju započeti već u najranijoj mladosti, u gimnaziji, da se priučavaju gregorijanskom pjevanju. U sjemeništima treba da bude česta, gotovo svakidašnja vježba u gregorijanskom pjevanju i crkvenoj glazbi. Nakon podesnih uputa za kanonike i sve one, koje veže dužnost kora, preporuča Pijo XI. «svima, na koje to spada, pjevačke zborove, koji su u neku ruku nasljednici starih »škola« te u većim bazilikama imaju poglavito svrhu, da se bave polifonskom glazbom». Onda nastavlja: »Neka se podignu dječački zborovi ne samo u većim crkvama i katedralama, nego i u manjim i župskim crkvama. Dječake neka u pravilnom pjevanju poučavaju učitelji tako, da se njihovi glasovi, po starom običaju Crkve, sjedine sa zborovima muškaraca, naročito onda, kada treba, kao nekada, da ih se upotrebi za najviši glas u polifoničkoj glazbi, koji je prozvan »cantus« ... A da vjernici što djelotvornije sudjeluju kod bogoslužja, neka se opet uvede u puk gregorijansko pjevanje, u onim dijelovima, koji spadaju na puk. I doista je prijeko potrebno, da vjernici ne prisustvuju svetim obredima kao tuđinci ili kao nijemi gledaoci, nego u punom osjećaju liturgijske ljepote, pa i onda, kad se vode procesije s urednim redovima klera i udruženja, te da svoj glas, prema liturgijskim propisima, izmjenjuju s glasom svećenikovim ili s pjevanjem kora. Ako se to postigne, ne će se više događati, da puk ili nikako ili samo s nekim mrmljanjem jedva odgovara zajedničkim molitvama u liturgijskom ili narodnom jeziku. Za sve to treba da se brine jedan i drugi kler, a biskupi treba da prednjače, te sami, ili po onima, koji su toj stvari vješti, nastoje oko liturgijske i glazbene izobrazbe vjernika, jer to je u vezi s kršćanskom naukom. To će se lakše postići na taj način, ako se u liturgijskom pjevanju poučavaju osobito škole, pobožna udruženja i ostala društva. A redovničke zajednice i družbe sestara i pobožnih žena neka budu poduzetne u postizavanju ovoga cilja u različitim institutima, koji su im povjereni za uzgoj i izobrazbu«. Osobito se nada Pijo XI., da će mnogo pridonijeti onomu, što on želi, ona društva, koja u nekim krajevima, pokoravajući se crkvenim vlastima, nastoje oko obnove crkvene glazbe u smislu crkvenih zakona.

To je evo put, kojim treba poći. Motuproprio Pija X. predstavlja kao neki kodeks crkvene glazbe, a apostolska je konstitucija Pija XI. kao neka provedbena uputa, proistekla iz iskustva od 25 godina. Onaj, koji nastoji oko obnove liturgijskog duha, ne može mimoći ovih odredaba, niti uzimati iz njih samo pojedine misli o obnovi liturgijskog duha kod vjernika, a zanemariti praktični put, koji one propisuju. Najvažnije je u cijelom ovom nastojanju, da kler bude od malih nogu potanko i teoretski i praktički upućen u liturgijski duh, crkvenu glazbu i koral. Jer s a m o će kler

moći u vjerni puk na široj osnovici unijeti liturgijski duh i liturgijsko pjevanje. To vrijedi i općenito, a pogotovu danas, gdje sve više nestaje učitelja, koji su pravilno upućeni u crkvenu glazbu. Trebat će dakako bezuslovno stvoriti jednu instituciju, iz koje će proizlaziti valjano poučeni orguljaši i učitelji pjevanja. Zasad bi možda, kao prelazni stadij, mnogo mogle da učine katoličke učiteljice, osobito u školama i katoličkim udruženjima. I sam sv. Otac naročito ističe ovu djelatnost čč. sestara u njihovim školama i institutima.

Sasvim praktički trebalo bi u svakoj župi, nakon potrebne pripreve, osnovati dječjački zbor, koji će voditi pjevanje u crkvi. Priprava se sastoji u poukama o sv. misi, crkvenoj godini i liturgiji uopće, s propovijedaonice, u katoličkim društvima i u školi. Školska mladež i katolička društva mogu koji put imati svoju misu, recitovanu u dva kora, prema malim knjižicama, koje sam izdao u nakladi dra Markulina. Vidio sam, da dječica vrlo rado na taj način mole svetu misu i da se to i u najtežim prilikama dade postići. Ta lo će školska mladež i onaj dio vjernika, koji je učlanjen u katoličkim društvima, potanko upoznati svetu misu i njezin red. Sada može slijediti pouka i vježbanje u pjevanju, i to naravski latinskom, odnosno staroslovenskom, ondje, gdje je stari slovenski jezik zakonito uveden kod svete mise. Ne bi se moglo odobriti da se drugdje, gdje se vrši latinska liturgija, pjevaju staroslovenske mise; jer ako zbor može pjevati staroslovenski, može i latinski. U tu bi svrhu dakako trebali latinski tekstovi Ordinariuma s modernim notama i potpisanim hrvatskim prijevodom. Nakon što su školska mladež i katolička udruženja u jednoj župi recimo godinu dana upućivani, s misalom u ruci, u tijek svete mise, nakon što su koji puta i sami glasno molili svetu misu u hrvatskom jeziku, nakon vježbe od nekoliko mjeseci (jer to ne ide od danas na sutra) u pjevanju Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus, te responsoria, razumjet će dobar dio vjernika ove molitve i pjevat će ih s razumijevanjem. Ne će to razumijevanje biti grammatikalno, vjernici ne će znati deklinovati ni konjugovati pojedinih riječi, kako mi to znamo, ali to nije ni potrebno: oni će znati, da »Credo in unum Deum« znači: »Vjerujem u jednoga Boga« i tako za ostale tekstova Ordinariuma, a to je za praksu posve dosta. Kasnije će dakako biti potrebno, da se na pr. izobraženiji vjernici polako poučavaju u crkvenoj latinštini, kako to čini na pr. dr. Parsch u svojem »Lebe mit der Kirche«, gdje svaki svezak svakog tjedna donosi kratku pouku u latinskom jeziku, najprije za početnike, onda za naprednije. Bez sumnje će na selima ići vrlo teško i polagano. Ali zašto da gledamo uvijek samo na najteže slučajeve i da ih generalizujemo. Ima i većih mjesta i velikih gradova, gdje dobar dio vjernika već znade nešto latinski. Danas vlada u svijetu tendencija, da se iz moderne izobrazbe posve izluči latinski jezik, i to u glavnom diktira mržnja na Crkvu. Učimo se od neprijatelja! Mi treba da sve više prianjamo uz taj jezik i da opet

vjerni puk približimo liturgiji. U početku, nakon svih onih faza, koje sam napomenuo, možemo se zadovoljiti s time, ako dječjački zbor — a taj je prosječno dosta lako ustanoviti, najveću će teškoću sačinjavati možda »crkveni zbor«, koji eventualno već postoji — pjeva Ordinarium, a vjernici zasad pjevaju još svoje omiljele pobožne pjesme. Polako će se moći postići, da vjernici pjevaju Ordinarium naizmjenice s dječjačkim zborom. U Klosterneuburgu vodi čitavo pjevanje dječjački zbor od 8 ili 10 dječaka i pjevanje teče vrlo glatko. Dolje u crkvi mogao bi biti neke vrste drugi zbor, koji bi vodio pjevanje vjernika. To bi mogao biti zbor djevojačka. U tu bi svrhu vrlo dobro mogli poslužiti »djevojački redovi«, kako su uobičajeni po Slavoniji, a i katolička djevojačka društva, Marijine kongregacije i slično. Najzadnja je etapa, da vjernici pjevaju naizmjenice s korom Ordinarium mise, a kor, možda naizmjenice s korom u crkvi, da pjeva Proprium. Naglasujem, da je to zadnja etapa, jer je sada to doista nemoguće odmah provesti, ali zato ne smijemo se dati zastrašiti ovom teškoćom, pa uopće ništa ne raditi. Gotovo je tisuću godina, a možda i više, polagano otuđivalo vjerni puk od liturgije; ne možemo dakle u nekoliko dana, mjeseci, pa možda ni godina, opet se vratiti na ono, kako je nekad bilo i kako to po želji Crkve treba opet da bude. Treba ići etapama. Dok se dođe do željenog cilja, možda će proći i generacije, ako se radi. A ako se ne radi, ne će se, naravski, postići, ništa, ni nakon stoljeća. No tada će se vjerni puk sve više, sam po sebi, otuđivati liturgiji.

Liturgijski je uzgoj danas zahtjev vremena.³⁶ A u liturgijski uzgoj u njegovoj punini svakako spada i uzgoj u liturgijskom pjevanju, upravo zato, jer cijela crkvena općina zajedno sa svećenikom i po svećeniku prinosi Gospodu pjevajući žrtvu hvale. Tiha je misa po Crkvi uvedena i ne smijemo ni misliti na to, da je ukinemo; ali — gledom na formu — samo je pjevana misa potpuni vanjski izražaj cjelovitosti mističnog tijela Kristova, koje organičkim redom čitavo sudjeluje u prinošenju novozavjetne žrtve.

Jednom riječi: čini mi se, da od Klosterneuburga treba preuzeti misao praktičnog aktivnog učestvovanja vjernika kod svete mise, a od Maria-Laach sudjelovanje u onoj liturgiji, kako je Crkva danas propisuje. Tada ne će biti naši vjernici samo puki i nijemi gledaoci kod svete mise, a u drugu opet ruku ne ćemo stvarati novih obreda, ne ćemo poremećivati liturgijskog reda, već ćemo ići putem, kako ga je zacrtao Pijo X. i Pijo XI.

³⁶ Isp. Dr. Linus Bopp, Liturgische Erziehung, Freiburg 1929, 112.